

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตย ในสถานศึกษา*

THE CONCEPT OF PROMOTING LEARNING AND INSTILLING DEMOCRATIC BEHAVIOR IN SCHOOLS

พิมพ์พิชชา สุนจิรัตน์*, ภาสกร ดอกจันทร์

Phimphitcha Soonjirad*, Phasakorn Dokchan

คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม พิษณุโลก ประเทศไทย

Faculty of Social Sciences and Local Development, Pibulsongkram Rajabhat University, Phitsanulok, Thailand

*Corresponding author E-mail: orchid.toona@gmail.com

บทคัดย่อ

ภายใต้บริบทของการเติบโตหรือถดถอยในการเป็นสังคมวิถีประชาธิปไตยมักถูกอ้างอิงกับระดับของความรู้ ความเข้าใจ และการมีพฤติกรรมของประชาชนในประเทศ ภาคการศึกษาซึ่งมีบทบาทโดยตรงต่อการให้ความรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามที่สังคมคาดหวังจึงมักตกเป็นจำเลยจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การที่ผู้เรียนหรือปัจเจกบุคคลจะมีพฤติกรรมตามวิถีประชาธิปไตยได้นั้นต้องอาศัยการดำเนินการแบบเป็นองค์รวม โดยสำหรับบทความนี้นำเสนอองค์ประกอบของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน 3 มิติ อันได้แก่ 1) ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย ซึ่งเน้นไปที่กระบวนการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนทั้งโดยเนื้อหาของแต่ละรายวิชา และการสอดแทรกผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน 2) ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อส่งเสริมวิถีประชาธิปไตย ซึ่งเน้นไปที่กระบวนการฝึกประสบการณ์จริงให้กับผู้เรียน และ 3) ด้านการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตย ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านบริบททางกายภาพของสถานศึกษาและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ผู้เรียนควรได้รับ แนวทางเหล่านี้สอดคล้องไปกับกรอบนโยบายการจัดการศึกษา และทฤษฎีทางการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง อนึ่งแม้ว่ากรอบเหล่านี้จะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ต่อหลักการของวิถีประชาธิปไตยที่จะนำไปสู่การมีพฤติกรรมตามที่สังคมต้องการ แต่หากพิจารณาถึงการเสริมความเข้มแข็งด้านอุดมการณ์ต่อวิถีประชาธิปไตยให้กับประชาชนแล้ว การพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณหรือการคิดเชิงวิพากษ์ เป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้บทบาทของภาคการศึกษามีส่วนช่วยสร้างให้เกิดพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

คำสำคัญ: วิถีประชาธิปไตย, การศึกษาไทย, การส่งเสริมการเรียนรู้, การปลูกฝังพฤติกรรม, ผู้เรียน

Abstract

A society's citizens' knowledge, understanding, and behavior often serve as key indicators of its progression or regression toward democratic ideals. The education sector plays a crucial role in imparting knowledge and promoting socially desirable behaviors among learners, and it is frequently held accountable for the observed outcomes. However, for individuals to develop behaviors that align with democratic principles, a systematic approach is essential. This article outlines three key dimensions that contribute to promoting democratic learning and behavior among students: 1) instructional approaches for democratic education, which focus on not only teaching democratic knowledge through subject content but also integrating democratic values into classroom activities; 2) co-curricular activities that encourage democratic practices by providing students with opportunities for experiential learning in real-life situations; and 3) the creation of a supportive learning environment that promotes democratic behavior, which includes both the physical settings of educational institutions and the social interactions experienced by students. These approaches align with educational policy frameworks and relevant learning theories. While these frameworks are crucial for equipping learners with the knowledge and understanding of democratic principles that influence their behavior in society, reinforcing the ideological foundation of democracy among citizens requires more than curricular and environmental interventions. In this context, developing critical thinking skills significantly enables education to cultivate democratic and sustainably engaged citizens.

Keywords: Democratic, Thai Education, Learning Promotion, Inculcating Behavior, Students

บทนำ

ห้วงทศวรรษที่ผ่านมาการแสดงออกตามวิถีทางประชาธิปไตยถูกกล่าวถึงอย่างแพร่หลายทั้งในด้านสิทธิทางการเมือง การเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐาน ตลอดจนสิทธิในการแสดงออกต่อการได้รับผลกระทบจากรูปแบบการปกครองบนหลักความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในสังคม ซึ่งหนึ่งในกลุ่มที่ออกมาขับเคลื่อนและถูกกล่าวถึงอย่างแพร่หลาย คือ การแสดงออกของผู้เรียนที่อยู่ในช่วงวัยทางการศึกษา (ยศยา กนกธัชปารมี, 2566) ครอบคลุมทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา อย่างไรก็ตาม แม้ว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวจะช่วยให้เห็นถึงความตื่นตัวของผู้เรียนในการตระหนักถึงสิทธิ เสรีภาพตามแนววิถีแห่งประชาธิปไตย แต่กระนั้นสิ่งนี้ยังนำมาสู่การตั้งคำถามอย่างกว้างขวางว่าผู้เรียนหรือเด็กและเยาวชนเหล่านั้นมีความเข้าใจต่อวิถีทางแห่งประชาธิปไตยหรือไม่ เพราะหากพิจารณาจากงานวิจัยจำนวนมากที่ผ่านมาล้วนบ่งชี้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างยาวนานที่สะท้อนว่าแม้ประเทศไทยจะมีการนำหลักการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมาใช้อย่างยาวนาน แต่กระนั้นสภาพปัญหาของการไม่ตระหนักถึงคุณค่า และการไม่เข้าใจต่อหลักการที่ประชาชนมีต่อแนวคิดดังกล่าวก็ยังคงเป็นความท้าทายที่ไม่อาจจะก้าวข้ามได้ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ประเด็นเหล่านี้ยังส่งผลต่อ

การเข้าใจต่อสถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ความรับผิดชอบของปัจเจกบุคคลอีกด้วย (เอกชัย จันทร และคณะ, 2565); (จารุวรรณ ยิ่งยงค์, 2559); (ยศยา กนกธัชปารมี, 2566) กอปรกับท้ายที่สุดงานวิจัยเหล่านี้ได้เน้นย้ำถึงความเชื่อมโยงของสภาพปัญหาเหล่านี้กับบทบาทของภาคการศึกษาในการให้ความรู้พื้นฐานที่จะมีส่วนในการสนับสนุนให้ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และการตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ของตนเอง

ภาคการศึกษาซึ่งถือว่าเป็นสถาบันทางสังคมแห่งหนึ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นกลไกสนับสนุนอุดมการณ์และการขับเคลื่อนของชาติ ซึ่งหนึ่งในหมุดหมายสำคัญ คือ การดำเนินการเพื่อให้เด็กและเยาวชนยึดมั่นต่อแนวทางการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อุดมการณ์ดังกล่าวถูกผนวกเข้ากับทิศทางของการจัดการศึกษาในระดับการศึกษาภาคบังคับตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยในหมุดหมายที่ 5 กำหนดว่า “เพื่อให้ผู้เรียนมีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551) เช่นเดียวกับมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เน้นย้ำในประเด็นดังกล่าวว่า “ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2542) เหล่านี้ล้วนฉายให้เห็นถึงบทบาทที่ภาคส่วนต่าง ๆ คาดหวังและให้ความสำคัญกับภาคการศึกษาในการพัฒนาพลเมืองให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามแนววิถีทางการเมืองและการปกครองของประเทศที่ต้องการ

อนึ่งจุดหมายและความคาดหวังต่อบทบาทของภาคการศึกษาในการส่งเสริมและการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนในสถานศึกษาตามเจตจำนงของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นั้นสอดคล้องไปกับแนวโน้มผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวนมากที่ล้วนกล่าวถึงการเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ผลลัพธ์ตามที่คาดหวังได้ โดยเฉพาะในกระบวนการดำเนินการนับตั้งแต่ขั้นการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยงานของ Payne, K. A. ระบุว่า กระบวนการจัดการเรียนรู้ในระดับโรงเรียนมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการสร้างผู้เรียนให้เป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย ทั้งในมิติของความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทในตนเอง (Payne, K. A., 2017) ทั้งนี้ในทางตรงกันข้ามงานของ Yoldaş, Ö. B. กล่าวว่า หากผู้เรียนไม่ได้รับการเรียนรู้หรือการปลูกฝังที่เหมาะสม โดยมีนัยยะถึงกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ขาดประสิทธิภาพย่อมส่งผลต่อบทบาทของผู้เรียนในการที่จะเติบโตไปเป็นพลเมืองตามวิถีทางประชาธิปไตยในอนาคต (Yoldaş, Ö. B., 2015) นอกจากนี้สำหรับงานของ Matthieu, J. & Junius, N. ยังได้เน้นย้ำว่า นอกจากการปลูกฝังเรื่องวิถีประชาธิปไตยผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว อีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญของภาคการศึกษาในระดับโรงเรียน คือ บทบาทต่อกระบวนการปรับสมดุลของแนวคิดทางการเมืองให้กับผู้เรียนซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะประเด็นสภาวะแวดล้อมของผู้เรียนที่มีบริบทพื้นฐานที่มีความแตกต่าง โรงเรียนจึงนับเป็นแหล่งบ่มเพาะวิถีแห่งประชาธิปไตยที่สำคัญสำหรับผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้นได้นั้น โรงเรียนจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่เหมาะสม การจัดการเรียนรู้ที่เปิดพื้นที่กลางในการอภิปรายร่วมกันของผู้เรียนตามแนวทางประชาธิปไตย รวมไปถึงการสร้างกิจกรรมเพื่อกระตุ้นความสนใจให้กับผู้เรียนอย่างเหมาะสม (Matthieu, J. & Junius, N., 2023)

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เพื่อนำเสนอแนวทางสำหรับการส่งเสริมและการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยในสถานศึกษา บทความวิชาการฉบับนี้จึงนำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในกระบวนการ

จัดการในสถานศึกษา โดยโครงสร้างเนื้อหาแบ่งออกเป็น 4 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) การส่งเสริมแนวคิดการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยในบริบทการจัดการเรียนรู้ 2) บริบทและสภาพแวดล้อมของภาคการศึกษาในการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตย 3) กรอบการส่งเสริมและการเรียนรู้วิถีประชาธิปไตยในสถานศึกษา และ 4) การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยในสถานศึกษา

การส่งเสริมแนวคิดการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยในบริบทการจัดการเรียนรู้

หลักการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยถูกกล่าวถึงในบริบทของรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดซึ่งตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ คือ ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเป็นผู้มีเหตุผล สามารถที่จะปกครองตนเองได้ รวมไปถึงอุดมคติที่กล่าวถึงการเคารพต่อสิทธิ เสรีภาพ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และหลักประกันในการใช้สิทธิของปัจเจกชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542); (รณชัย โตสมภาค, 2558) อนึ่งภายใต้อุดมการณ์ดังกล่าว ปัจเจกบุคคลในฐานะพลเมืองภายใต้หลักการปกครองดังกล่าวจึงจำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงบทบาท และความสำคัญเพราะสิ่งนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันที่อาจส่งผลต่อการกำหนดเชิงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลจำเป็นที่จะต้องคล้อยตามไปกับ “วิถีแห่งประชาธิปไตย” และการจะเป็นเช่นนั้นได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) ความรู้ความเข้าใจในหลักแห่งประชาธิปไตย โดยนัยของประเด็นดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ต่อบทบาทหน้าที่และสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ควบคู่ไปกับการเคารพต่อประเด็นเดียวกันของบุคคลอื่น 2) อุดมการณ์แบบประชาธิปไตย กล่าวถึงความเชื่อมั่นของปัจเจกบุคคลที่มีต่อคุณค่าที่เท่าเทียมกันของมนุษย์ และการสนับสนุนซึ่งกันและกันในการเปลี่ยนแปลงสังคม และ 3) การดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย ให้ความสำคัญกับการแสดงออกเชิงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลที่จะต้องวางอยู่บนหลักแห่งความเสมอภาค เสรีภาพ ภารดรภาพ และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (สัญญา เคนาภูมิ และกชพร ประทุมวัน, 2558)

อย่างไรก็ดี สำหรับประเทศไทยแล้วการนิยามถึงหลักการปกครองของประเทศตามระบอบประชาธิปไตยนั้นถูกกล่าวถึงโดยเชื่อมกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผลมาจากภายหลังการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นหนึ่งใน 3 สถาบันหลักของประเทศ อันได้แก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงถูกรวมไว้ในเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักการที่กล่าวถึงการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้การกล่าวถึงแนวคิดการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย จึงต้องระบอบอย่างครอบคลุมถึงการเป็นรูปแบบ “การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2560)

อนึ่งในแง่ของการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยสำหรับพลเมืองแล้ว งานศึกษาในบริบทประเทศไทยอย่างบทความของพระณัฐพงษ์ ญาณเมธี และมะลิ ทิพย์ประจง ได้เน้นย้ำถึงกระบวนการดังกล่าวในขณะเดียวกันได้ชี้แจงถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของการเป็นพลเมืองในระบอบวิถีประชาธิปไตยออกเป็น 6 ประการ อันได้แก่ 1) การรับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองได้ 2) การเคารพสิทธิของผู้อื่น 3) การเคารพความแตกต่าง 4) การเคารพความเสมอภาค 5) การเคารพกติกา และ 6) การรับผิดชอบต่อสังคม (พระณัฐพงษ์ ญาณเมธี

และมะลิ ทิพย์ประจง, 2561) ทั้งนี้หากพิจารณาจากแนวทางความเป็นวิถีแห่งประชาธิปไตยตามองค์ประกอบของสัญญา เคนาภูมิ และกชพร ประทุมวันได้นำเสนอ ชุดความคิดดังกล่าวได้สะท้อนรากฐานของการพัฒนาปัจเจกบุคคลใน 2 ด้าน คือ การส่งเสริมความรู้เพื่อให้บุคคลมีความเข้าใจต่อแก่นหลักของประชาธิปไตย สิ่งนี้จะนำไปสู่ความลึกซึ้งของปัจเจกบุคคลที่จะมีต่อการแสดงออกเชิงพฤติกรรม ซึ่งหมายถึงการมีวิถีชีวิตที่วางอยู่บนหลักการตามวิถีประชาธิปไตย ในขณะที่งานของพระณัฐพงษ์ ญาณเมธี และมะลิ ทิพย์ประจง แสดงให้เห็นว่าการที่ปัจเจกบุคคลจะมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของการเป็นพลเมืองในระบอบวิถีประชาธิปไตยทั้ง 6 ประการได้นั้น นอกจากความรู้ที่ปัจเจกบุคคลจะต้องมีพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแล้ว การเข้าใจต่อบริบท บรรทัดฐาน และการมีอุดมการณ์ร่วม นับเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องได้รับการบ่มเพาะ สิ่งนี้อยู่นอกเหนือจากการได้รับการส่งเสริมผ่านการสร้างการเรียนรู้เพียงประการเดียว การกล่าวดังว่านี้สอดคล้องไปกับแนวคิดด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังวิถีชีวิตบนพื้นฐานของหลักประชาธิปไตยของ John Dewey ที่เน้นย้ำว่าผู้เรียนควรได้รับการส่งเสริมทั้งในด้านความรู้ที่เกี่ยวข้อง ควบคู่ไปกับการฝึกประสบการณ์จริง และสิ่งนี้เองที่ทำให้บทบาทของการศึกษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบ่มเพาะบุคคลเข้ามามีบทบาทต่อการส่งเสริมแนวคิดการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย (Dewey, J., 1938); (Payne, K. A., 2017)

บริบทและสภาพแวดล้อมของภาคการศึกษาในการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตย

ภาคการศึกษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบ่มเพาะเด็กและเยาวชนเพื่อการเป็นพลเมืองที่มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่สังคมต้องการ เช่นเดียวกับเป้าหมายของการปลูกฝังวิถีแห่งประชาธิปไตยที่อาจกล่าวได้ว่า ถูกเชื่อมโยงเข้าเป็นหมวดหมู่หรือตัวชี้วัดของคุณภาพผู้เรียนที่รัฐบาลกำหนดไว้ กลไกในการใช้ภาคการศึกษาเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวปรากฏทั้งในระดับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งครอบคลุมถึงรูปแบบการจัดการเรียนรู้ทั้งในส่วนของการศึกษาในระบบ (formal education) การศึกษานอกระบบ (non-formal education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (informal education) อีกนัยหนึ่งของระดับการศึกษายังครอบคลุมทั้งระดับก่อนการศึกษา การศึกษาภาคบังคับ การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาในระดับอุดมศึกษาด้วย ภายใต้กรอบเหล่านี้อาจกล่าวโดยนัยได้ว่า ในเชิงนโยบายของการจัดการเรียนรู้ ภาครัฐบาลได้มุ่งเน้นให้เกิดสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ตามแนววิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนผ่านบทบาทหน้าที่ในเชิงนโยบาย ในขณะที่สำหรับบริบทของภาคปฏิบัติการ กระแสการให้ความสำคัญจากนโยบายยังได้กระตุ้นให้สถานศึกษาเกิดการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้สอดคล้องไปกับวัตถุประสงค์ดังกล่าว ซึ่งครอบคลุมทั้งในเชิงการจัดกระบวนการเรียนรู้ และการสร้างประสบการณ์ในด้านวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน อนึ่งหากกล่าวถึงบริบทและสภาพแวดล้อมของภาคการศึกษาในการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยในภาคการศึกษาในระดับเชิงนโยบายที่สามารถยึดโยงเป็นกรอบในการขยายการดำเนินการในภาคปฏิบัติการ อาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ หลักการดำเนินการภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกรอบด้านการจัดการเรียนรู้ในระดับประเทศ ก่อนที่ขยายไปสู่การกำหนดรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่อิงอยู่กับวัตถุประสงค์ของกรอบเหล่านั้น

สำหรับแนวคิดของบริบทและสภาพแวดล้อมของภาคการศึกษาในการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 78 ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขให้กับประชาชนในทุกกลุ่ม (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2560) ในขณะที่ด้านพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 กำหนดให้การศึกษาในทุกรูปแบบเน้นความสำคัญทางด้านความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และการบูรณาการตามความเหมาะสม ประการหนึ่งภายใต้มาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว คือ ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2542) กรอบแนวคิดที่สำคัญทั้ง 2 ประการข้างต้นนี้ล้วนเป็นกรอบหลักที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์ (landscape) ของการจัดการเรียนรู้และการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการในภาคส่วนของการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

อนึ่งจากบริบทฐานทัศน์ระดับนโยบายของกรอบแนวคิดทั้ง 2 ข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของภาคการศึกษาต่อกระบวนการสร้างความรู้ให้กับผู้เรียนในทุกรูปแบบการเรียนรู้ แต่หากพิจารณาอย่างถ่องแท้ถึงผลการดำเนินการและวิวัฒนาการของการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมวิถีพลเมืองตามแนวประชาธิปไตยที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่า แม้บริบทในเชิงนโยบายจะให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าว แต่หากพิจารณาจากการกำหนดแนวทางการเรียนรู้ที่ประกาศใช้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่อาจล่วงมาแล้วกว่า 2 ทศวรรษ หรือแม้แต่นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่รูปแบบการเป็นประชาธิปไตย แต่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะการณ์ปัจจุบันกลับพบว่า ความตระหนักและความก้าวหน้าในการเป็นสังคมแบบวิถีประชาธิปไตยของไทยยังไม่ก้าวหน้าหรือเป็นรูปธรรมอย่างที่ควร ซึ่งสอดคล้องกับบริบทสภาพปัญหาที่ถูกกล่าวถึงในงานวิจัยก่อนหน้า (อัจฉราวรรณ ไชยะเขียว และยุทธนา ประณีต, 2563); (กุลธิดา อุ่นจิตต์ และคณะ, 2566) อย่างไรก็ตาม เหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากการที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองตามแนววิถีประชาธิปไตย (ปริญา ประจง และคณะ, 2560) ในทางตรงกันข้าม สิ่งนี้ยังเป็นภาพสะท้อนถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการของภาคการศึกษาอีกด้วย ดังจะปรากฏจากงานวิจัยและบทความวิชาการด้านการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยให้กับเยาวชนและประชาชนที่ต่างให้ความสำคัญกับระบบการศึกษา (ขวัญฤดี มีนันท, 2564); (ยศยา กนกธัชปารมี, 2566); (Randiawan, R. et al., 2023) และงานวิจัยเหล่านั้นล้วนยืนยันถึงอิทธิพลของความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักประชาธิปไตย รวมไปถึงการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาว่ามีผลต่อการแสดงพฤติกรรมตามวิถีประชาธิปไตยของปัจเจกบุคคล (สมพงษ์ เกษานุช และปริญญ์ ไชยนิชัย, 2563); (Wegscheider, C. & Stark, T., 2020); (Wuttke, A. & Foos, F., 2025) โดยเฉพาะในงานของ Wegscheider, C. & Stark, T. ซึ่งเน้นย้ำว่าความรู้มีบทบาทอย่างมากต่อกระบวนการทัศน์ของประชาชน (Wegscheider, C. & Stark, T., 2020) และการให้ความรู้ยังนับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการสร้างวัฒนธรรมของสังคมตามวิถีประชาธิปไตย (Randiawan, R. et al., 2023)

กรอบการส่งเสริมและการเรียนรู้วิถีประชาธิปไตยในสถานศึกษา

การดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนในสถานศึกษาที่ผ่านมา มักจะแบ่งออกเป็น 2 มิติ ทั้งนี้ประเด็นดังกล่าวได้รับการออกแบบภายใต้การดำเนินการตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ โดยส่วนหนึ่งของแผนปฏิบัติการภายใต้แนวทางดังกล่าวคือ การดำเนินการตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดให้กับสถานศึกษาทั่วประเทศ โดยกรอบการ ดำเนินการที่สำคัญ ประกอบด้วย 2 ส่วน กล่าวคือ

1. การสอดแทรกเนื้อหาสาระในกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งโดยหลักของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐานแล้ว มีการแบ่งกลุ่มสาระการเรียนรู้ออกเป็น 8 สาระวิชา ประกอบด้วย กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี กลุ่ม สาระการเรียนรู้ศิลปะ และกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน, 2551) ทั้งนี้สำหรับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ในประเด็นดังกล่าวการวัดความรู้เกี่ยวกับความเข้าใจต่อ วิธีทางแห่งประชาธิปไตยมักจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นหลัก เนื่อง ด้วยประเด็นดังกล่าวเกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในขอบเขตของเป้าหมายกระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยตรง ในขณะที่กลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ มักปรากฏในการออกแบบร่วมกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น และการ ประเมินผลมักอิงอยู่กับการวัดผลเชิงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ (ยศยา กนกธัชปารมี, 2566)

อย่างไรก็ดีสำหรับการสอดแทรกเนื้อหาสาระในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ นี้ กลไกสำคัญของ กระบวนการจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยครูผู้สอนในฐานะของผู้อำนวนการกระบวนการจัดการเรียนรู้เป็นสำคัญ เนื่องด้วยเป็นผู้ออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้มีส่วนตัดสินใจตัดสินหรือเพิ่มเติมประเด็นที่จะ นำไปใช้ในการสอดแทรกในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ประการดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทอีก ประการหนึ่งของครูผู้สอนว่ามีความตระหนักถึงการส่งเสริมประเด็นดังกล่าวหรือไม่ รวมไปถึงความรู้ ความเข้าใจ และความถ่องแท้ต่อแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเพียงใด ในอีกด้านหนึ่งความท้าทาย ในสภาวะการณ์ปัจจุบันคือ ภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองที่มีความหลากหลาย การถ่ายทอดแนวคิดโดยปราศจาก อคติทางการเมืองนับเป็นส่วนสำคัญ เพราะหากครูผู้สอนเกิดการครอบงำด้วยอุดมการณ์ของตนเอง ย่อมนำไปสู่ การถ่ายทอดแนวคิดบนฐานความเข้าใจหรือความต้องการของครูผู้สอน มากกว่าการอาศัยกระบวนการคิด วิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณหรือการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียนให้เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

2. การส่งเสริมและปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ภายใต้รูปแบบกระบวนการ เรียนรู้ดังกล่าวมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การดำเนินชีวิตตามแนววิถีประชาธิปไตย ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ และการลงมือปฏิบัติที่สถานศึกษาจัดขึ้น เช่น กิจกรรมการเลือกตั้งสถานักเรียน กิจกรรมการอบรมการเลือกตั้ง หรือกิจกรรมการรณรงค์การเลือกตั้ง เป็นต้น (เลิศพร อุดมพงษ์, 2558); (หมายจิต กฤตฤกษ์ และคณะ, 2559); (รุจน์ ภาฯ และวลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2560) ทั้งนี้กิจกรรมเหล่านี้ยังสร้างเสริมประสบการณ์ผ่านบทบาท สมมุติให้กับผู้เรียนได้ทดลองในกระบวนการเลือกตั้งทั้งในมิติของการลงสมัครรับเลือกตั้ง การหาเสียง การกำหนด นโยบาย การลงคะแนนเสียง และการนับคะแนน เหล่านี้นอกเหนือจากการได้ทดลองปฏิบัติแล้ว ในอีกด้านหนึ่ง

ของกระบวนการยังส่งเสริมให้เกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์โดยอ้อมต่อการมีพฤติกรรมตามบทบาทของการเป็นพลเมืองในระบอบวิधिประชาธิปไตยดังที่พระณัฐพงษ์ ญาณเมธิ และมะลิ ทิพย์ประจงได้นำเสนอไว้ ซึ่งประกอบไปด้วยการเคารพสิทธิของผู้อื่น การเคารพความแตกต่าง การเคารพความเสมอภาค และการเคารพกติกา เป็นต้น (พระณัฐพงษ์ ญาณเมธิ และมะลิ ทิพย์ประจง, 2561)

ภาพที่ 1 การฝึกประสบการณ์การเลือกตั้งผ่านกิจกรรมเลือกตั้งประธานสถานักเรียน

อนึ่งสำหรับกิจกรรมการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิधिประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนในสถานศึกษาในส่วนดังกล่าวนี้ นอกจากบทบาทของสถานศึกษาในการอำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้และสร้างสภาพแวดล้อมด้านวิधिประชาธิปไตยแล้ว ในอีกทางหนึ่งกระบวนการเรียนรู้อย่างส่งเสริมให้เกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา ชุมชน และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น ในกรณีของโรงเรียนอนุบาลนครปฐม จังหวัดนครปฐม ที่การออกแบบกิจกรรมได้ผสานความร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัด ให้ผู้เรียนได้รับการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักประชาธิปไตย (ยศยา กนกธัชปารมี, 2566) พร้อมกันนั้นนอกเหนือจากกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะได้รับจากกิจกรรมดังกล่าวแล้วกระบวนการดังกล่าวยังเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนภายนอก (ยศยา กนกธัชปารมี, 2566); (รุจน์ ภาชา และวลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2560)

อย่างไรก็ดี แม้ว่ากระบวนการดังกล่าวจะเน้นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หรือการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติเพื่อฝึกทักษะประสบการณ์จริง แต่ในแง่ของการดำเนินการแล้วยังต้องอาศัยกลไกของครูผู้สอนในกระบวนการสังเคราะห์ สรุปผล และการรวบยอดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทที่ผู้เรียนมีความแตกต่างทางด้านบริบทพื้นฐาน และช่วงวัยแห่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะช่องว่างที่สำคัญ คือ ครูผู้สอนที่มีทักษะและประสบการณ์การถ่ายทอดหรือการสื่อสารกับผู้เรียน ซึ่งแตกต่างไปจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะหรือหน่วยงานเฉพาะที่กลุ่มเป้าหมายในการรับการสื่อสารมีความแตกต่างกันออกไป

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยในสถานศึกษา

สำหรับแนวทางของการส่งเสริมความรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยกล่าวโดยจำเพาะเกี่ยวกับผู้เรียนในระดับสถานศึกษานั้นแบ่งออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ

1. ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย โดยสำหรับประเด็นดังกล่าวนี้ครอบคลุมทั้งในมิติของการจัดการเรียนรู้เชิงการบรรยาย และกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน โดยที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ที่ครูผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องหลักการและวิถีแห่งประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนแล้ว ครูผู้สอนจำเป็นต้องมีการทบทวน และย้อนคิดถึงความถูกต้องที่ผู้เรียนมีต่อแนวคิดดังกล่าวโดยปราศจากอคติ อย่างไรก็ตามก็ตีในบางกรณีที่มีด้วยบริบททางช่วงวัยหรือระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ครูผู้สอนจำเป็นต้องอาศัยทักษะออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อสอดแทรกแนวคิดดังกล่าวเพื่อให้ไม่เกิดบรรยากาศของการปิดบังคับหรือ “ยัดเยียด” ให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกเชิงลบหรือขัดกับธรรมชาติของการเรียนรู้ของผู้เรียน ในประเด็นดังกล่าวนี้ยังรวมถึงบริบทการจัดการเรียนรู้ของแต่ละรายวิชาที่มีความแตกต่างกัน รูปแบบการเรียนรู้และเนื้อหาที่ครูผู้สอนนำมาใช้ในกระบวนการส่งเสริมจึงควรมีความแตกต่างกันไปด้วย ด้วยเหตุนี้กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยผ่านการสอดแทรกในเนื้อหาสาระการเรียนรู้แต่ละรายวิชาจึงควรถูกออกแบบให้เกิดความบูรณาการร่วมกัน เพื่อลดความทับซ้อนเชิงเนื้อหาและเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่แปลกใหม่และหลากหลายให้กับผู้เรียน ขณะที่ในแง่ของประสิทธิภาพของการส่งเสริมด้านความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตยผ่านการจัดการเรียนรู้ที่ออกแบบให้มีความเหมาะสมหลายกรณีได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมแต่ละรายวิชามีส่วนในการสนับสนุนให้ผู้เรียนมีความรู้และความเข้าใจต่อวิถีประชาธิปไตยที่เพิ่มสูงขึ้น (จารุวรรณ ยิ่งยงค์, 2559); (วรุตม์ อินทฤทธิ์, 2559); (วันชัย หวังสวาสดิ์ และคณะ, 2560)

2. ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อส่งเสริมวิถีประชาธิปไตย การออกแบบการเรียนรู้จำเป็นต้องตั้งอยู่บนธรรมชาติของการเรียนรู้ของผู้เรียน ประสบการณ์ในการได้ทดลองปฏิบัติและขีดความสามารถของผู้เรียนในการวิเคราะห์ รวมไปถึงการเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมที่เป็นกระแสเพื่อกระตุ้นความสนใจในการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าการได้ลงมือปฏิบัติ หรือการยกประเด็นตามกระแสที่เกิดขึ้นในสังคมมาเป็นเครื่องมือในกระบวนการจัดการเรียนรู้จะมีจุดเด่นในแง่ของการกระตุ้นความสนใจให้กับผู้เรียน แต่ข้อพึงระวังที่สำคัญ คือ การประเมิณต่อทักษะความสามารถของผู้เรียนในการตีความหรือการวิพากษ์ ความสามารถของครูผู้สอนในการควบคุมชั้นเรียน และประเด็นด้านอคติในการชี้นำของครูผู้สอนตามอุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละบุคคล ประเด็นเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความอ่อนไหวในกระบวนการจัดการเรียนรู้ สิ่งนี้เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการพัฒนาทักษะความสามารถครูในกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตย ให้กับผู้เรียน อย่างไรก็ตามก็ตีภายใต้บริบทและทุนทางสังคมในกระบวนการจัดการเรียนรู้ประเด็นดังกล่าวที่แตกต่างกัน สถานศึกษายังสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง สิ่งนี้ไม่เพียงแต่สร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนให้มีความหลากหลาย ในทางเดียวกันยังมีส่วนในการเสริมประสิทธิภาพให้กับกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนด้วย ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบดังกล่าวจำนวนมาก ล้วนยืนยันต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบการเรียนรู้ด้วยวิธีการนี้ (Dewey, J., 1938); (Payne, K. A., 2017); (เลิศพร อุดมพงษ์, 2558)

3. ด้านการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อพฤติกรรมการณ์มีวิถีประชาธิปไตย แนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานทฤษฎีสังคมวิทยาการเรียนรู้ที่ระบุว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ซึมซับการเรียนรู้จากบริบทรอบตัวก่อนสังเคราะห์เป็นพฤติกรรมในระดับปัจเจกบุคคล บริบทที่กล่าวมาข้างต้นอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเป็นนิเวศแห่งการเรียนรู้ ซึ่งไม่เพียงแต่จำเพาะลักษณะทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงปฏิสัมพันธ์ที่ผู้เรียนมีกับผู้เรียนอื่น ครูผู้สอน และชุมชนโดยรอบด้วย (ชินชนก โควิท, 2565) สิ่งนี้ปรากฏได้จากมุมมองของนักสังคมวิทยาที่เห็นว่าการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่นอกเหนือจากการรับรู้ถึงความต้องการของตนเองเป็นฐานความรู้และความเข้าใจที่มีแล้ว ในอีกทางหนึ่งมนุษย์ยังได้เรียนรู้บทบาทและการมีพฤติกรรมตามที่สังคมคาดหวังด้วย ก่อนที่จะนำไปสู่การแสดงออกทางพฤติกรรม (Chambliss, W. J. & Eglitis, D. S., 2016) เหล่านี้ล้วนสอดคล้องไปกับทฤษฎีทางการศึกษาที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism) เช่นเดียวกับทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (theory of cognitive development) ที่เห็นว่าบทบาทสังคมหรือในแนวคิดดังกล่าวถือว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม จะมีอิทธิพลอย่างมากเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้นในการที่จะกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล โดยวางอยู่บนความคาดหวังหรือแบบอย่างที่มีในสังคม (Wadworth, B. J., 1971)

จากบริบทของการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยในรูปแบบดังกล่าวตามนิยามที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการดำเนินการไม่จำกัดอยู่เฉพาะการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้กับสถานศึกษาเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนเท่านั้น หากแต่หมายรวมถึงการสร้างนิเวศและปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียนเพื่อสนับสนุนบริบทแห่งการเรียนรู้ด้วย ทั้งนี้แนวคิดในการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อพฤติกรรมการณ์มีวิถีประชาธิปไตยที่ผ่านมามีถูกกล่าวถึงในหลายรูปแบบ อาทิ การจัดบรรยากาศในห้องเรียนและในชั้นเรียน (วันชัย หวังสวัสดิ์ และคณะ, 2560) การส่งเสริมบุคลิกภาพของครูผู้สอน (นิติพงษ์ วงศ์เรือน, 2547) การจัดแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตย การสร้างบรรยากาศของความเป็นกันเองระหว่างผู้เรียน บรรยากาศการแห่งความเป็นมิตร รวมไปถึงสร้างร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกเพื่อสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ (หมายจิต กฤตฤกษ์ และคณะ, 2559) นอกจากนี้หากวิเคราะห์ถึงรูปแบบการดำเนินการในลักษณะดังกล่าว ยังเชื่อมโยงไปกับประเด็นของการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย และการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อส่งเสริมวิถีประชาธิปไตยอย่างไม่มีอาจปฏิเสธได้ สิ่งนี้จึงเน้นย้ำถึงความสำคัญของการดำเนินการร่วมกันของทุกฝ่ายแบบเป็นองคาพยพหรือการบูรณาการร่วมกัน

อนึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 ประการข้างต้น แม้ว่าจะเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนในสถานศึกษา ซึ่งครอบคลุมการดำเนินการทั้งในระดับผู้บริหารในการกำหนดนโยบาย รวมไปถึงครูผู้สอนในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ บทความนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของครูผู้ปฏิบัติซึ่งนับเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน (นิติพงษ์ วงศ์เรือน, 2547); (วันชัย หวังสวัสดิ์ และคณะ, 2560) สิ่งนี้ทำให้ครูจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในประเด็นดังกล่าว ในอีกทางหนึ่งของบทความนี้ยังชี้ให้เห็นว่า สมรรถนะที่สำคัญหนึ่งคือ การพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณหรือการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) ทั้งในบริบทของครูผู้สอน และการพัฒนาทักษะดังกล่าวให้กับผู้เรียน ทั้งนี้เนื่องจากบริบทของการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ข้อมูลสารสนเทศ และอุดมการณ์ทางการเมือง (ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอรณพ เยื้องไธสง, 2564); (นงนุช เกษมจิต และศรัชัย ท้าวมิตร,

2565) ถูกถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียนอย่างรวดเร็ว การรู้เท่าทันต่อข้อมูลจึงเป็นทักษะที่ครูผู้สอนจำเป็นต้องตระหนักพร้อมที่จะวิพากษ์ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในส่วนของครูผู้สอนและผู้เรียน โดยเฉพาะในแง่ของครูผู้สอนแล้วสิ่งนี้จะช่วยให้ครูผู้สอนสามารถถ่ายทอดเนื้อหาและปลูกฝังวิถีแห่งประชาธิปไตยไปสู่ผู้เรียนโดยปราศจากอคติเช่นเดียวกับการที่ผู้เรียนจะสามารถได้รับความรู้พื้นฐานของการวิพากษ์ พร้อมไปกับการฝึกทักษะด้านความคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเหล่านี้สอดคล้องไปกับคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองตามวิถีแห่งประชาธิปไตยและการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

สรุป

ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่กระแสความเป็นวิถีประชาธิปไตยถูกหยิบยกขึ้นพูดอย่างบ่อยครั้งในราชวรศรัทธาที่ผ่านมา ภาคการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งที่ถูกล่ามยิงอย่างแพร่หลายเมื่อผู้เรียนซึ่งเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนมีการแสดงออกต่อบทบาทหน้าที่ทางการเมืองที่เพิ่มสูงขึ้น สถาบันการศึกษาจึงถูกคาดหวังจากสังคมไม่เพียงแต่การส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการปลูกฝังและบ่มเพาะพฤติกรรมด้านวิถีแห่งประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนด้วย โดยจากการนำเสนองานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา สามารถสรุปแนวทางสำหรับการส่งเสริมการเรียนรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนในสถานศึกษาโดยสังเขป ออกเป็น 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย ซึ่งเน้นไปที่กระบวนการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนทั้งโดยเนื้อหาของแต่ละรายวิชา และการสอดแทรกผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน 2) ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อส่งเสริมวิถีประชาธิปไตย ซึ่งเน้นไปที่กระบวนการฝึกประสบการณ์จำลองหรือประสบการณ์จริงให้กับผู้เรียนตามแนวคิดของการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และ 3) ด้านการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อพฤติกรรมการณ์มีวิถีประชาธิปไตย ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านบริบททางกายภาพของสถานศึกษา และปฏิสัมพันธ์ของผู้เรียนกับบุคคลอื่นหรือเรียกอีกนัยหนึ่งคือการสร้างระบบนิเวศทางการเรียนรู้ด้านวิถีประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน และการจะขับเคลื่อนทั้ง 3 ด้านสู่การบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายสูงสุดได้นั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยการบูรณาการร่วมกันของบุคลากรทุกฝ่ายทั้งในบริบทของสถานศึกษาและสถาบันทางสังคมอื่นที่เกี่ยวข้อง แม้ว่าองค์ประกอบเหล่านี้จะเป็นกลไกสำคัญในการบ่มเพาะผู้เรียนให้พร้อมที่จะเติบโตไปเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยในอนาคตอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญและมีอาจมองข้ามได้ คือ การปลูกฝังทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณหรือการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) ทั้งในบริบทของครูผู้สอนและตัวของผู้เรียนเอง เพราะลักษณะของวิธีคิดดังกล่าวจะช่วยให้การถ่ายทอดแนวคิดวิถีประชาธิปไตยที่มักแฝงอยู่กับอุดมการณ์ทางการเมืองของครูผู้สอนเป็นไปโดยปราศจากอคติ ในขณะที่ผู้เรียนเองหลักการคิดดังกล่าวยังช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะการคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น ซึ่งนับเป็นทักษะจำเป็นที่ผู้เรียนจะต้องใช้ในอนาคต และหลักการคิดนี้เองจะเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาวิถีแห่งประชาธิปไตยของสังคมไทยให้มีความยั่งยืนในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กุลธิดา อุ่นจิตต์ และคณะ. (2566). การพัฒนาประชาธิปไตยโดยใช้เยาวชนไทยเป็นฐานในการพัฒนา. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์และการจัดการสังคม, 5(2), 73-83.
- ขวัญฤดี มีนันท. (2564). รูปแบบการศึกษาของไทยกับการส่งเสริมทางการเมืองเพื่อความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. วารสารสังคมศาสตร์และศาสตร์ร่วมสมัย, 2(2), 36-49.
- จารุวรรณ ยิ่งยงค์. (2559). การพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ด้วยรูปแบบการจัดการเรียนรู้สืบสวนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม. Veridian E-Journal, Silpakorn University สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ, 9(2), 1595-1609.
- ชื่นชนก โควินท์. (2565). ฐานทัศน์สังคมวิทยาสำหรับนักการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอรพรรณ เยื้องไธสง. (2564). “หมู่บ้านโลก” ใน “ตำนานของโลกาภิวัตน์” โดย Peter Alfandary. วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 5(1), 74-81.
- นงนุช เกษมจิต และศรัชัย ท้าวมิตร. (2565). การพัฒนาทักษะจำเป็นของครูผู้สอนในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงและการขับเคลื่อนแนวคิดการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. วารสารสังคมพัฒนาศาสตร์, 8(5), 181-192.
- นิติพงษ์ วงศ์เรือน. (2547). การบริหารกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดลำปาง. ลำปาง: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- ปริญญญา ประจง และคณะ. (2560). การพัฒนาหลักสูตรเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมประชาธิปไตย สำหรับกรรมการสถานักเรียน ของโรงเรียนประถมศึกษา. วารสารบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 13(1), 86-93.
- พระณัฐพงษ์ ญาณเมธี และมะลิ ทิพย์ประจง. (2561). ประชาชนกับประชาธิปไตย. วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์, 1(1), 53-71.
- ยศยา กนกธัชปารมี. (2566). ผลการพัฒนากระบวนการส่งเสริมความรู้และการปลูกฝังพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตยของผู้เรียนในระดับประถมศึกษา”. วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา, 5(1), 1-16.
- รุจน์ ภาฯ และวลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2560). การดำเนินงานสถานักเรียนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนปฏิบัติดีเลิศของไทย. วารสารสุทธิปริทัศน์, 31(100), 45-57.
- เลิศพร อุดมพงษ์. (2558). สถานักเรียนกับบทบาทการเสริมสร้างประชาธิปไตยในโรงเรียน. สำนักงานวารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์, 2(2), 39-75.
- วรุตม์ อินทฤทธิ์. (2559). ผลของการเรียนการสอนสังคมศึกษาโดยใช้วิธีการศึกษาที่มีต่อมโนทัศน์ประชาธิปไตยและความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย. An Online Journal of Education, 11(1), 187-200.
- วันชัย หวังสวัสดิ์ และคณะ. (2560). รูปแบบการบริหารประชาธิปไตยในโรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้, 4(1), 60-72.
- สมพงษ์ เกษานุช และปริณุต ไชยนิชัย. (2563). ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ. วารสารศิลปการจัดการ, 6(1), 101-115.

- สัญญา เคนาภูมิ และกษพร ประทุมวัน. (2558). วิธีประชาธิปไตยของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์, 5(2), 181-199.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 74 ก หน้า 1 (19 สิงหาคม 2542).
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2560). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก หน้า 1 (6 เมษายน 2560).
- หมายจิต กฤตฤกษ์ และคณะ. (2559). การส่งเสริมวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนวัดเสนาสน์ ตำบลท่างาม อำเภอบ้านไร่ จังหวัดพิษณุโลก. วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ, 26(1), 91-106.
- อัจฉรวรรณ ใจยะเขียว และยุทธนา ประณีต. (2563). วัฒนธรรมทางการเมืองภายใต้การพัฒนาประชาธิปไตยของไทย. Journal of Roi Kaensarn Academi, 7(7), 411-422.
- เอกชัย จันทร และคณะ. (2565). การศึกษาพฤติกรรมประชาธิปไตยในสังคมพหุวัฒนธรรมสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา. วารสารวิจัยและพัฒนาหลักสูตร, 5(2), 72-85.
- Chambliss, W. J. & Eglitis, D. S. (2016). Discover Sociology. London: SAGE.
- Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan Company.
- Matthieu, J. & Junius, N. (2023). Searching for a democratic equalizer: Citizenship education's moderating effect on the relationship between a political home and internal political efficacy. Social Science Research, 115, 102928. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2023.102928>.
- Payne, K. A. (2017). Democratic teacher education in elementary classrooms - Learning about, through, and for thick democracy. The Journal of Social Studies Research, 41(2), 101-115.
- Randiawan, R. et al. (2023). The concept of democracy education as an effort for developing the political culture of participating communities. International Journal Pedagogy of Social Studies, 8(1), 1-6.
- Wadworth, B. J. (1971). Piaget's theory of cognitive development: an introduction for students of psychology and education. New York: McKay.
- Wegscheider, C. & Stark, T. (2020). What drives citizens' evaluation of democratic performance? The interaction of citizens' democratic knowledge and institutional level of democracy. Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft, 14(2020), 345-374.
- Wuttke, A. & Foos, F. (2025). Making the case for democracy: A field-experiment on democratic persuasion. European Journal of Political Research, 64(2), 559-579.
- Yoldaş, Ö. B. (2015). Civic education and learning democracy: their importance for political participation of young people. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 174(2015), 544-549.